

FORSKNING

UNIONSHISTORISK NYORIENTERING

Av *GUNNAR CHRISTIE WASBERG*

ENHVER FREMSTILLING av hovedlinjene i nyere norsk historieskrivning vil måtte legge vekt på det sterke nasjonal-patriotiske moment. Det samme er tilfelle for de fleste europeiske staters vedkommende i det nittende århundre, men neppe noe sted er tendensen så sterk som i Norge. Saken var at den nasjonale politikk og de hjemlige kulturbevegelser trengte historien som inspirasjon og idémessig støtte. Det er derfor neppe til å undres over at akkurat Ernst Sars, den polemisk antiunionelle historiker, ble en sentrums-kikkelse i vårt åndsmiljø. Helt inntil våre dager har hans tankegang vært med på å influere norsk historieforskning, men samtidig blir det nu flere og flere som tar avstand fra hans logisk sammenføyde syn på vår nasjonale utvikling.

Særlig når det gjelder det nittende århundre var Sars ensidig og enkelte ganger direkte urettferdig mot personer og grupper som passet dårlig inn i hans system. Således ble Carl Johan og hans norske politikk fremstilt på en måte som for enkeltheters vedkommende kanskje kunne være faktisk

riktig, men som i vurderingen manglet den romslige bredde man bør kunne kreve av en allsidig historiker. I de aller seneste år har vi imidlertid fått et verdifullt korrektiv, særlig i de utkomne bind av Sverre Steens »Det frie Norge», og dessuten flere monografier fra svensk og norsk hold.

Blandt disse representerer Magnus Mardals avhandling, »Norge, Sverige og den engelske trelasttoll 1817–1850» et betydelig bidrag. Emnet kan tilsynelatende virke lite interessant for andre enn fagspesialister, og leseren må være oppmerksom om han bak den nøkterne fremstilling vil oppdage den store sammenheng. Det kan tydelig merkes at forfatteren av all makt vil reservere seg mot å bli tatt til inntekt for lettvint teordannelse om et historisk forhold som ennå langt fra er helt avdempet.

Dette forhindrer likevel ikke at Mardal er både dristig og bestemt når han har forsvarlig dekning i sine kildemessige undersøkelser. Og hans intensjon med boken er klar nok. Han vil søke å vise hvorledes det svenske diplomati ivare-

tok norske interesser under de viktige trelastforhandlinger med England, hvis resultat betydde være eller ikke være for en videreutviklet norsk næringsstruktur. Men ut fra dette vesentlige, men dog likevel nokså begrensede emnevalg, er det tydelig at forfatteren sikter langt videre utover. Han vil nemlig undersøke berettigelsen av de anklager som mellom 1817 og 1850 ble rettet mot svensk diplomati for manglende hensyntagen til norske interesser, en kritikk som da den ble tatt opp igjen i 1890-årene, bidrog til å sprengte den svensk-norske union.

Forsåvidt åpner Magnus Mardals bok interessante perspektiver. Den kan sies å være et ledd i en historisk og folkepsykologisk avreagering i forbindelse med et lite lykkelig unionsforhold. Den saklige behandling av denne tiden som ennå er levende i manges bevissthet, har derfor sin betydelige interesse langt utover fagfolkenes krets.

Av den grunn må man kunne hevde at avhandlingen i sin uanagripelig saklige form samtidig representerer et opplegg til en prinsipiell diskusjon om de almene synspunkter på visse deler av unionshistorien. Dengang som nu, var den skandinaviske halvø et brytningsfelt for stormaktenes politiske og strategiske interesser. Det er nettopp her Magnus Mardal så tydelig har vist hvorledes nærings-økonomiske synspunkter,

unionspolitiske kontroverser og europeisk storpolitikk er flettet sammen i et høyst innviklet, men avgjørende spill med konsekvenser av alle grader, helt fra virkningene på den jevne manns levestandard opp til Sverige-Norges plassering innen stormaktsgrupperingene. Boken er et uttrykk for en stadig mer utpreget tendens i nordisk historisk skriving til å trekke inn de almeneuropeiske faktorerens betydning.

Spesielt når det gjelder opinionsdannelsen i Norge må det ha vært en uhyre vanskelig oppgave å gjøre seg opp en mening på grunnlag av et magert og spredt kildemateriale. Således har Mardal ved å gå igjennom J. H. Vogts veldige brevsamling i Riksarkivet, bare funnet et eneste brukbart sitat. Det rikeste stoffet har han hentet fra svenske og engelske arkiver, og det er i disse undersøkelsene at hans arbeid har sin største verdi.

Det vil her bli for vidløftig å komme med begrunnede innvendinger mot enkelte sider av fremstillingen. Men det vil være svært vanskelig å rokke de viktigste slutninger forfatteren kommer frem til. For det første må det nu synes temmelig klart at svenske diplomater var ytterst lydhøre overfor norske krav i handelsforhandlingene. Med en imponerende sakkyndighet om tolltariffer og plankedimensjoner viser Mardal at vanskelighetene mer skyldtes indrepolitiske forhold i England

enn sviktende interesse eller dyktighet hos de svenske forhandlere. Hvor de to lands handelsinteresser ikke falt sammen — og det hendte ofte — søkte man så godt som mulig å finne et felles grunnlag.

Men dette kunne nordmennene dengang ikke vite noe om, de hadde ingen direkte innflytelse på utenrikspolitikken — og det var i seg selv en forsmedelse å bli holdt utenfor. Selv dette var imidlertid ifølge Mardal den svenske utenriksledelse oppmerksom på. Ved to anledninger, i 1828 og 1836, ble en av Norges ledende embedsmenn, grev Wedel, tatt ut som diplomatisk medforhandler i London. Hensikten var helt tydelig å vise nordmennene at vanskelighetene ikke skyldtes svensk vrangvilje, men engelsk motstand. Denne opphørte først i 1840-årene, da hadde Norge også et godt marked i Frankrike, og stod av den grunn sterkere.

Mardal viser hvorledes handels-samkvemet med England førte til en utenrikspolitisk omlegging i svensk politikk, en tendens som særlig ble fremmet av grev Gustaf af Wetterstedt og den mangfoldige embedsmann Carl David Skogman, som forøvrig har etterlatt seg en rik brevsamling. Mardal synes her, ved iherdig kildestudium, å ha gitt viktige bidrag til deres personlige karakteristikk og politiske intensjoner. Carl Johan var iallfall i sine første regjeringsår russiskorientert. Men kursen ble senere lagt vestover, og un-

der Oskar I, fra 1844 av, skapt det nødvendige grunnlag for den politiske allianse med England som ble til virkelighet under Krimkrigen, og viste seg holdbar i årtier fremover.

I betraktning av det veldige materiale som er gjennomgått, vidner det om evne til å trekke de store linjer når Mardal har kunnet nøye seg med 226 sider og likevel har fått alt vesentlig belyst. Uansett detaljinnvendinger har han avlivet en historisk mytedannelse som i flere menneskealdre har vært med på å skade det skandinaviske naboskap.

Slik som hans bok nu foreligger, åpner den i virkeligheten de store perspektiver i nordisk historie. Den løser en lang rekke spørsmål, men reiser enda flere nye, det er noe som er felles for alle nybrottsarbeider. Nettopp hva man kan kalle »Førskandinavismen» har vært et lenge forsømt studieobjekt. Mardals arbeide viser her at undersøkelsen gir chance til vellykket resultat når den, som i hans tilfelle, foregår i nærmest mulig kontakt mellom de respektive lands historieforskere med anledning til meningsutveksling om metode og resultat.

Helt siden senmiddelalderen hadde landene vært hjemsoekt av krig og atter krig, av dynastiske rivninger og folkelige motsetninger. Ingen tanke var mer fremmed enn at Norden som helhet skulle ha noen politisk verdi i seg

selv. For oss idag, som tross alle vanskeligheter er blitt vant til også å tenke nordisk, er det underlig å vite hvor ny denne tankegang i virkeligheten er. Det er derfor forståelig at skandinavismen i forrige århundre har vært gjenstand for levende interesse, vel mest blant danske historikere. Men det synes ennå langt igjen til noen definitiv løsning.

Nettopp i denne forbindelse kan man da reise problemet om det ikke snarere var på det praktiske område at en viss forståelse tvang seg frem under trykket fra stormaktene. Spørsmålet står åpent, men Mardals avhandling gir iallfall en antydning om hvor man kan vente resultater i nærmeste års utforskning av det nittende århundres historie.

Iallfall står det klart at vi ennå vet så altfor lite om de norske bidrag til utviklingen av den nordiske politiske og kulturelle renesanse i midten av forrige århundre. Denne synes imidlertid tydelig nok å være et uttrykk for hvorledes romantikkens aksentuering av den nasjonale idé i universell historisk sammenheng fant grobrunn i et Norden som holdt på å bli seg sin kulturelle egenart bevisst. Skandinavismen kom til å prege en hel generasjon av politikere i mer eller mindre grad. Felles for dem alle stod idealet om et enig Skandinavia, med eller uten politisk union.

I sin biografi om Ole Richter har

Per Fuglum vist hvorledes denne begavede politiker var opptatt av skandinavismens ideer. Richter synes, ifølge Fuglum, å ha vært en utpreget sentrumsskikkelse, og må politisk sett, ha stått den opposisjonelle høyreretning som bl. a. tallet Birch-Reichenwald, Ketil Motzfeldt, Ole Jacob Broch, og Yngvar Nielsen ganske nær. Vi vet at sentrumsfraksjonen i Norge brøt sammen i kampen om parlamentarismen og det stadig mer tilspissede unionsforhold. Det er mulig vi her står overfor noe essensielt ved norsk politikk overhodet. Tendensen til å gå til ytterlighetene i de forskjellige standpunkter, å holde steilt på en oppfatning under alle forhold, synes å være et utpreget norsk fenomen som man ikke finner så outrerte eksempler på i Sverige eller Danmark. De brå omskiftelser, stormen og kasteviden, er karakteristisk for våre forhold, og gjør vår historie rik og interessant, men stundom også disharmonisk og provinsiell i europeisk forstand.

Typisk nok ble det Frederik Stang og Johan Sverdrup, sterke, begavede, men steile personligheter som ble ledere for de to partier som var dannelse. Og bakom den indrepolitiske debatt er det om og om igjen forholdet til Sverige som ga striden dens særlig bitre karakter.

I den lite omfangsrike litteratur om norsk høyrepolitikk i de siste hundre år har en rekke forfattere

av forskjellig legning, viet politikerne av Stang-familien sin særlige interesse. Fordi de indre rivninger i Høyre aldri resulterte i åpent brudd mellom de forskjellige fraksjoner, slik det skjedde i Venstre, har enkelte historikere, i alt og ett betraktet Frederik og Emil Stang som identisk med Høyres politikk. Hvor stor betydning enn disse personligheter har hatt, krever den historiske sannhet at man konfronterer deres synsmåter med den opposisjonelle fløy innen partiet, og dens motiver. Spesielt Yngvar Nielsen har her vært gjenstand for en mistenkeligjørelse som ikke har noe med historieforskning å gjøre. Her er det igjen unionsspørsmålet som kommer i forgrunnen.

Yngvar Nielsen representerte i korthet den oppfatning at unionen var en forbindelse mellom to folk av samme rang og med nærbeslektet kultur til fremme og beskyttelse av felles interesser. Denne oppfatning, som var en arv, fra skandinavismenes dager, vant gehør i den svenske »Aftonbladkretsen» som Yngvar Nielsen stod nær. Den møtte uforsonlig motstand på ultrakonservativt svensk hold som regnet Norge for et erobret land, og ble bekjempet av Venstre. Yngvar Nielsen og Emil Stang ble etterhvert nærmest uvenner, og den siste hadde store vanskeligheter med å føre en konsekvent unionspolitikk under de brogede forhold. Slik forsvant da etterhvert den

skandinavistiske idé både i Høyre og Venstre for å bli avløst av den politikk hvis logiske konsekvens var unionsoppløsningen i 1905.

Blant de få, som så lenge det var mulig, forsøkte å redde de unionelle idealer, var nettopp Yngvar Nielsen og hans opposisjonelle fløy innen Høyre. Den ene drabelige feide etter den andre ble utkjempet, ikke bare med Venstre, men i like stor utstrekning med de såkalte storsvenske kretser. Stemningen mot Yngvar Nielsen ble da også så bitter på dette hold at det i begynnelsen av 1905 kom til brudd i det personlige vennskap med Oscar II. Men da hadde Yngvar Nielsen allerede tapt troen på unionens videre muligheter.

I unionens siste år forsøkte riktignok Francis Hagerup å føre de unionelle tradisjoner videre. Motivet for ham, og det er interessant nok, bestod først og fremst i nødvendigheten av at landene holdt sammen under en internasjonal situasjon, preget av stormaktsblokkene.

Tross viktige forskningsresultater fra de senere år er norsk unionspolitikk fremdeles et lite utforsket område. Mange fristende oppgaver ligger og venter. Det er likevel grunn til å trekke enkelte slutninger av de nyere undersøkelser.

For det første har man all grunn til å nære en viss skepsis overfor den historikertradisjon som har hevdet at Norges interesser ikke

ble tilstrekkelig ivaretatt i unionen. En ømfintlig norsk nasjonalfølelse synes snarere å ha manet til forsiktighet i de storsvenske suprematibestrebelsene. Mardals bok peker nettopp i den retning.

Dernest kan enkelte andre nyere resultater vise hvorledes en bred sentrumsbevegelse i Norge, representert av moderate innen begge partier, ble torpedert av viljesterke personligheter som Johan Sverdrup, og i noen utstrekning Frederik og Emil Stang. Dermed forsvant også muligheten av en konstruktiv unionspolitikk, slik den var utformet av dypttenkende, men ikke stålkantete menn av typen Ole Richter, Christian Birch-Reichenwald og Yngvar Nielsen. Hvor innflytelsesrik retningen var, og hvilke nyanser den innebar, vet vi ennå ikke med sikkerhet. Foruten Per Fuglums fortsatte studier om Ole Richter vil en videreføring av Andreas Hjelms bok om Christian Birch-Reichenwald og ministerkrisen i 1861, frem til Yngvar Nielsen og hans ideer i 1880 og 90 årene kunne gi klarere innsikt.

For det tredje begynner vi også å kunne skimte enkelte av de dypestgående motiver. Den nasjonale idé fra det nittende århundre preget Sars, og har, vel merubevisst påvirket en rekke senere historikere. For ettertiden er det lettere å innse hvorledes skandinavismens idealer, som virkeliggjordes i romantikkens kamp for nasjonal og folkelig frigjøring, representerte essensielle europeiske verdier. Senere merker vi, både fra svensk og norsk hold, en selvhevderisk nasjonalisme hvor vi i virkeligheten finner enkelte av de tendenser som i det store utland endte i krig og katastrofe.

Unionskonflikten er ikke lenger gjenstand for aktuell politisk interesse. Derfor kan historikerne overta. Deres viktigste oppgave må da bli å undersøke, ikke bare de seirende fraksjoner i Høyre og Venstre, men også å ha åpent sinn for idealer og idérikdom hos dem som aldri vant frem, men likevel så langt, og var med på å jevne grunnen for kommende tider.